

PÁZMÁNY PÉTER ÉBRESZTÉSE

– „Hozzászólás” egy könyvbemutatóhoz –

„**Pázmány helye korának legnagyobbjai között van** – Bemutatták az Universitas Kiadó két új kötetét” – ezzel a címmel számolt be röviden a Magyar Kurír a könyvbemutatóról.¹ – 2020. január 22-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán (PPKE HTK) az Universitas Kiadó két új Pázmány-kötetét ismertették: Hargittay Emil *Pázmány Péter írói módszere: a Kalauz és a vitairatok újraírása* című könyvét, illetve az *Öt szép levél – Öt levél* című kritikai kiadást, melyet Horváth Csaba Péter rendezett sajtó alá.

A könyvbemutatón részt vettem, örömmel hallgattam az ismertetéseket, amelyeket a Pázmány-kutatás irányítója, Hargittay Emil professzor vezetett. Az ő munkáját Bitskey István egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja ismertette. Méltatásában fölidézte, hogy Pázmány Péter művei kritikai kiadásának szándéka az 1998-ban Piliscsabán rendezett konferencián fogalmazódott meg, és ennek nyomán az új évezred elejétől folyamatosan jelennek meg az új sorozat kötetei.

Erről az örvendetes vállalkozásról 2012-ben magam is írtam, amikor „az első fecske”, a *Tíz Bizonyosság* 2001-es kritikai szövegkiadásához megjelent a *Jegyzetek* vaskos kötete.² Azóta Pázmány kritikai kiadásának munkálatai szépen előrehaladnak fiatal kutatók közreműködésével. A kritikai kiadás megindításáról, a munkák előrehaladásáról, textológiai és forráskritikai tapasztalatokról időközben maga Hargittay Emil már beszámolt.³

Több mint száz évnek kellett eltelnie, hogy felmerüljön Pázmány Péter művei kritikai kiadásának igénye. Pázmány magyar nyelvű művei 1894 és 1905 között jelentek meg hét kötetben. A *Tíz Bizonyosság*ot⁴ sajtó alá rendező Rapaics Rajmond ny. egyetemi tanár Előszavában és a könyv végén közölt jegyzetekben, majd az idézett 16–17. századi írókról és műveikről hasznos tájékoztatást adott, főleg a nem szakemberek számára. Az akkori egyetemi kiadás nagy szolgálatot tett ugyan a Pázmány-kutatásnak és a nagyközönség számára készített válogatások szerkesztőinek, de ez a szövegkiadás sok kívánnivalót hagyott maga után: hibák, téves

¹https://www.magyarkurir.hu/hirek/pazmany-helye-koranak-legnagyobbjai-kozott-van-bemutattak-az-universitas-kiado-ket-uj-kotetet?fbclid=IwAR2kr3o_B8L4oZOWj87LIP99EFly8uMAcG3xbMUc-rq4npcqnxj5r9flfM

² Pázmány Péter, *Tíz bizonyosság* (1605), jegyzetek a szövegkiadáshoz, szerkesztette Ajkay Alinka, közreműködők: Báthory Orsolya és Varsányi Orsolya, Universitas Kiadó–Editio Princeps Kiadó, Budapest, 2012.

³ *Filológia, eszmetörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Universitas Kiadó, Budapest, 2009, 11–18. Hargittay Emil a kötet előszavában utal Pázmány grazi latin egyetemi előadásai, főleg a *Theologia Scholastica* jelentőségéről írt megállapításomra: Pázmány „írói életművében az alapokat, az »aranyfedezetet« grazi filozófiai és teológiai előadásai nyújtják, biztosítva a későbbi hitviták »szakmai« bázisát”.

⁴ *Pázmány Péter Összes Munkái 1*, Bp., 1894, 371–588.

átírások, főleg pedig hiányoztak Pázmány későbbi kézírásos betoldásai (betélapokon), amelyek a munkapéldányon a nyomtatott szöveg előtt és után szerepeltek.

Pázmány magyar művei kritikai kiadásának igénye tehát 1998 májusában merült fel a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen megrendezett *Pázmány Péter és kora* című tudományos konferencia alkalmával.⁵

E kötet *Bevezetésében* Hargittay Emil már szólt arról, hogy egy fiatalokból álló szakértői gárda megkezdte a munkát, de – hangsúlyozta – *a Pázmány-szövegek exegéziséhez nélkülözhetetlen sokirányú felkészültség a jövőben országos kutatóhálózat összehangolt munkáját igényli.* Az első három kötet (*Felelet, Tíz bizonyosság, Imádságos könyv*) sajtó alá rendezésének tapasztalatai alapján így fogalmazta meg véleményét a munkákat összehangoló professzor: „Nem az egy-egy kiragadott résztémát feldolgozó, »heurisztikus« Pázmány-kutatásé a jövő (s ebben a vonatkozásban kötetünk egy része kétségtelenül még a múlt képe), hanem az Óry Miklós által megkezdett rendszeres vizsgálatok befejezésére van szükség. Ez részben az életrajz nyomon követése alapján indokolt levéltári kutatásokat, részben a kritikai kiadás példányfeltáró, szövegkiadó és interpretáló tevékenységét jelenti.”

Hargittay Emil professzor szakszerű tanulmányaival maga és tanítványai/munkatársai is igyekeznek ezt az irányt követni. E rövid hozzászólásban nem térhetek ki a munkatársak méltatására, de meg kell említenem egykori hallgatói közül *Ajkay Alinkát, Báthory Orsolyát* és *Bajáki Ritát*, akik a legtöbbet tettek a kritikai kiadás kötetének megjelenéséért.⁶ Hargittay Emil saját kutatómunkáját ismételtén összefoglalja most bemutatott kötetében.⁷ Jelzi, hogy a kutatók továbbra is gyümölcsözően merítenek Óry Miklós SJ (1909–1984) több évtizedes Pázmány-kutatásából. Én magam az 1970-es évek végétől Rómából eljártam rendtársamhoz Klagenfurtba, segítségére siettem, hogy közzé tehessek három évtizedes munkássága termését, majd pedig két monográfiában feldolgoztam Pázmány Péter teológiáját.⁸

A Pázmány-kutatás történetéről és jelenéről beszámolva Hargittay professzor megismétli: „A komolyabb Pázmány-kutatás külföldön indult meg Óry Miklós doktori értekezésével, amit számos tanulmánya követett. (...) A római jezsuiták dokumentumfeltáró munkáját és Óry Miklós szellemi hagyatékát Szabó Ferenc jezsuita vitte tovább, s közreműködésével, illetve egyéni munkája nyomán négy nagyobb mű jelent meg: a római tanulmánykötet, egy százoldalas bevezetővel

⁵ A konferencia anyaga megjelent Hargittay Emil szerkesztésében: *Pázmány Péter és kora*, PPKE Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2001. („Pázmány Irodalmi Műhely”, Tanulmányok sorozat 2. kötete). E kötet elején (7–15.) összefoglaltam *A teológus Pázmány* című monográfiámat.

⁶ Hatvanadik születésnapján kutatótársai, egyetemi kollégái, tanítványai impozáns ünnepi kötettel, félszáz tanulmánnyal köszöntötték: *Pázmány nyomában, Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, Mondat Kft, Vác, 2013.

⁷ Hargittay Emil, *Pázmány Péter írói módszere: a Kalauz és a vitairatok újraírása*, Universitas Kiadó, Bp., 2019, 9–12. A kötet végén látható Pázmány vitairatainak kompilációs stemmája (1603–1637).

⁸ P. Óryval folytatott együttműködésemről bővebben: Szabó Ferenc SJ, *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*, JTMR–L’Harmattan, Bp., 2012, 21–29.: „Pázmány ébresztése.”

ellátott háromkötetes szövegkiadás [SZIT] és Pázmány teológiájáról szóló két monográfia.”⁹

A könyvbemutatóon Hargittay Emil és az ő könyvét ismertető Bitskey István is utalt arra, amit gyakran hangoztattam: *Pázmány magyar műveinek teljes tartalmi feldolgozásához elengedhetetlen a grazi Theologia Scholastica latin traktátusainak ismerete, kutatása*. A fiatal jezsuita professzor már a 17. század elején szemmel tartotta, olvasta, első vitairataiban már fel is használta a kidolgozott vagy a katedrán le is adott kontroverz teológiát, figyelve a Trienti zsinat tanítására.

A P. Óry által „programkönyvnek” nevezett *Tíz Bizonyosság* jó példa Pázmány Péter módszerére, arra, miképpen építette be vitairatait a *Kalauz* különböző kiadásaiba. A programkönyvben csírájában már jelen van a grazi teológiatanár hitről szóló latin traktátusának reflexiója (kegyelemtani viták a tomisták és a skotisták között), hivatkozásokkal a Trentói zsinatra. Továbbá a megigazulás értelmezéséhez a szőlőtő/szőlővesszők jánosi hasonlatát már a Magyar elleni *Feleletében* is idézte, és később beillesztette a *Kalauz* XII. könyvébe, a megigazulásról szóló fejtegetésbe. Közben utalások vannak még a *Diatribára* is, amelyben Pázmány mesterét, Bellarminót védelmébe vette az angol Whitakerrel vitatkozva. *A Tíz Bizonyosság tehát valóban programkönyv, és Pázmány egész életművében kulcsfontosságú az, amit Grazban fiatalon latinul tanított, amit a protestánsok elleni hitvitákra készülve magyarul is kidolgozott Grazban (részben már a filozófiatanítás alatt!).*

Amint most Hargittay professzor *Pázmány Péter írói módszeréről* írt új könyvében szakszerűen megmutatta: a jezsuita hitvitázó apostol vitairatait élete folyamán javította, újraírta, a magyarországi protestánsok tanításához alkalmazta, és fokozatosan beledolgozta főműve, a *Kalauz különböző kiadásaiba*.

Már első, *A teológus Pázmány* című monográfiámban¹⁰ fontos szövegek összehasonlításával részletesebben megmutattam, hogy Pázmány a *Kalauz* III. könyvében miként használja fel, teszi át világos magyar nyelvre a grazi *De Fide* traktátus fejtegetéseit a hitelemzés logikájáról, vagy amikor a hitnek a megigazulásban betöltött szerepéről szóló katolikus tanítást a hitújítókkal szemben kifejti.

Ritkaság, hogy Pázmány a *Prédikációkban* szakszerűen elemez teológiai kérdéseket, amikor általában a grazi latin traktátusokra és a *Kalauzra* utal; egyik ilyen kivételes példa *a második karácsonyi prédikáció, amely szakszerű krisztológia*. Pázmány ebben a beszédében arra a kérdésre keresi a választ: *Miért lett Isten emberré*.¹¹

A Luther-év során írt tanulmányaimban részletes elemzésekkel világítottam meg, hogy a *Theologia Scholastica* tovább él a magyar művekben, a *Kalauzban* és a *Prédikációkban* (Megtettesülés, Eucharisztia).¹²

⁹ Hargittay Emil, *Pázmány Péter írói módszere: a Kalauz és a vitairatok újraírása*, 13–20.

¹⁰ Szabó Ferenc SJ, *A teológus Pázmány*, 2. kiadás METEM, Bp., 1998, 117–120.

¹¹ Pázmány Péter sajátos (Duns Scotusra emlékeztető) krisztológiáját szakszerűen bemutattam monográfiámban: *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*, II. rész.

¹² Szabó Ferenc SJ, *Reformáció és katolikus megújulás*, Válogatott Pázmány-tanulmányok, Szent István Társulat, Bp., 2018.

Itt ki kell térnem még Óry Miklós megalapozott hipotézisére: Pázmány összegyűjtött munkáinak kiadási terve a szerző életében.¹³ Hogy Pázmány maga foglalkozott összegyűjtött munkáinak kiadásával, erre vall a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött *Theologia Scholastica* kétkötetes kéziratós példánya is. A latin művekre vonatkozóan semmi kétség – vö. Dobronoky kéziratós *Diarium*ában az 1637. január 6-i bejegyzést. *A bíboros 1635-ben alapított nagyszombati egyeteme lecke-könyveinek szánta grazi latin filozófiai és teológiai kurzusait.* Ezzel magyarázhatók az Egyetemi Könyvtárban őrzött *Theologia Scholastica* kéziratában található későbbi betoldások: Pázmány a *Kalauz*ból kiegészítette a néhol vázlagszerű traktátusokat. Ez a tény nagyon fontos Pázmány teológiai nézeteinek, például krisztológiájának fejlődése szempontjából.¹⁴

Második monográfiámban bővebb elemzéssel megmutattam, hogy Pázmány grazi *De Verbo incarnato* traktátusának a Megtestesülés cél-oka értelmezésében („*Cur Deus homo?*”) spanyol rendtársát, F. Suarezt követi, de még Suarez követésében is fejlődés mutatkozik. Éppen az Egyetemi Könyvtárban őrzött *Theologia Scholastica* kéziratának későbbi bejegyzései alapján állíthatjuk, hogy az érsek, mikor nagyszombati egyeteme számára lecke-könyvnek szánta grazi kurzusait, és a *Kalauz*ból meg az időközben megjelent Suarez-munkákból kiegészítette korai értekezését, már kissé szabadabban, önálló véleményének is hangot adva követte Suarez szemléletét. Sajnos az említett kézirat betoldásait nem különböztették meg a 19/20. századfordulón (Breznay Albert és Bitá Dezső) az *Opera Omnia* kiadásakor.

Merem remélni, hogy a magyar munkák kritikai kiadásán dolgozó fiatalok között akadnak olyanok, akik foglalkoznak a latin művekkel, és elsőként az Egyetemi Könyvtárban őrzött *Theologia Scholastica* kétkötetes kézírata kritikai kiadásának előkészítésére vállalkoznak.

A teljes *Opera Omnia* köteteinek új kritikai kiadása és szakszerű elemzése olyan óriási feladat, hogy csak egy erre létrehozott külön intézmény kutatói gárdájának össz munkája valósíthatná meg. Befejezésül megismétlem Hargittay Emil 2001-ben kifejezett, fentebb már idézett kívánalmát: „...a Pázmány-szövegek exegéziséhez nélkülözhetetlen sokirányú felkészültség egy országos kutatóhálózat összehangolt munkáját igényli a jövőben”.

Budapest, 2020. január 28. Aquinói Szent Tamás emléknapiján.

Dr. Szabó Ferenc SJ

¹³ Vö. Óry Miklós SJ–Szabó Ferenc SJ bevezető tanulmánya a háromkötetes antológiához: Pázmány Péter, *Válogatás műveiből*, Szent István Társulat, Bp., 1983, I, 95. és 113.

¹⁴ Vö. Szabó Ferenc, *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*, 157kk. A bejegyzések szerint Pázmány krisztológiájában idővel jobban követi Suarez, mint grazi tanítása idején.